

از آنجا که انقلاب اسلامی ایران، دارای ویژگی‌های خاصی بوده و در پی احیای ارزشهای اسلامی می‌باشد، معماری مساجد در ایران دوره، باید از سایر دوره‌ها متمایز بوده به گونه‌ای که تمام ارزشهای اسلامی در هنر معماری ماسجدی متبلور گردد.

هرچند مساجد ساخته شده به شکل قدس، یادآور تقدس بیت المقدس بوده و گویای آرمان خواهی ملت مسلمان ایران و دفاع از ملت مظلوم فلسطین است.

اکنون در نظام جمهوری اسلامی، طراحی ماسجدی، که گویای خط انقلاب و شهادت، تشیع و آرمانهای امام قدس سره، حاکمت ولایت فقیه و عدالت خواهی نظام باشد، ضرورتی اجتناب ناپذیر است.

امید است طراحان و مهندسين عزیز ما، در راستای تحقق این هدف، تلاش شایسته‌ای انجام دهند.

در این نوشتار، پیشنهادهایی پیرامون اجزاء کالبدی مسجد، که بیشتر جنبه‌ی کاربردی دارد ارائه شده تا ضمن استفاده، مورد ارزیابی و نقد و بررسی همه‌ی صاحب نظران قرار گیرد.

لازم به ذکر است در این نوشتار، بیشتر مساجد محلی مورد نظر بوده است، هرچند بعضی از مساجد مثل مسجد جامع، با توجه به نقش کاربردی آن، ویژگی‌های دیگری هم باید داشته بشد.

امید است این تلاش ناچیز شروع خوبی باشد برای کاربردی فکر کردن، در زمینه معماری، مساجد تا در سایه‌ی آن، زمینه‌ی رونق مساجد فراهم آید. ان شاء الله

قم تقی قرائتی

فصل اول بنای مسجد و اجزای کالبدی آن

عمر مفید مسجد

۱- مساجد جامع هر شهر و بخش، بعنوان سمبل جمهوری اسلامی، باید از استحکام ویژه‌ای برخوردار بوده و هنر نمائی‌های گوناگون، که گویای فرهنگی انقلاب و شهادت است، در آنجا متبلور باشد.

۲- در بناء مساجد، اهداف مهم است نه قالب‌ها، قالب‌ها در زمانهای مختلف، چه بسا باید فرق کنند تا آن اهداف، تأمین شوند مثلاً جذاب بودن مسجد، بگونه‌ای که مردم (بویژه نسل نو) در آنجا حضور بیشتر پیدا کنند، یکی از اهداف است ولی معماری و چگونگی ساختمان، قالبی است که چه بسا در زمانهای مختلف، فرق کند، لذا بهتر است برای مساجد غیر جامع و سمبلیک مثل مسجد سرکوجه و محله، عمر مفید تعریف شود مثل بقیه ساختمانها، چرا که امروز گاهی تعمیر از تاسیس سخت تر و پرهزینه تر است زیرا لزومی ندارد همه‌ی مساجد، آثار باستانی باشند چنانکه از هزاران مسجد در دوران صفویه، فقط چند مسجد به صورت آثار باستانی باقی مانده، بقیه تجدید بنا شده‌اند.

الف: نیاز به قرینه‌سازی نخواهد بود.

ب: نوع مصالح قهراً فرق خواهد کرد.

ج: از مخارج اضافی صرف نظر شده و با سرعت مطلوبی تکمیل خواهد شد.

د: در نوسانات مسکن، قابل تبدیل و تغییر خواهد شد.

ه: معماری مسجد، همراه با پیشرفت زمان، حرکت خواهد کرد.

و: در بسیاری از موارد مخارج ترمیم و تعمیر، کمتر از مخارج تأسیس نیست.

بنابراین می‌توان با بازسازی ریشه‌ای، مساجدی مطابق با نیاز روز ساخت.

موقعیت مسجد

۱- چنانچه شهر یا شهرک در مسیر شیب‌دار باشد، خود مسجد در قسمتهای پائین باشد بهتر است از

قسمت‌های بالا و میانی. ملاحظه: چون رفتن به مسجد فردی است، باید حتی الامکان مانعی و

- مشکلی در رفتن نباشد تا انگیزه برای رفتن به مسجد، زیاد باشد، حال اگر مسجد در بلندی باشد ساکنین پائین سرایشی چه بسا انگیزه برای مسجد رفتن، در افراد ضعیف شود ولی اگر مسجد در نیمه پائینی سرایشی باشد، ساکنین بالای سرایشی، انگیزه برای مسجد رفتن دارند زیرا:
 - سریع می‌رسند، چون سرازیری است.
 - حرکت به سوی پایین کم مؤنه و آسان است.
 - چون بازگشت، جمعی است، همراه و هم سخن وجود دارد، لذا سختی مسیر احساس نمی‌شود، اضافه بر آن که انگیزه به منزل رفتن، قوی است.
 - قرار بر برگشت آسان است، لذا امکان استفاده از وسیله‌ی نقلیه مسجدی‌ها در بازگشت وجود دارد.^۱
- ۲- بناء مسجد متناسب با وضع اقتصادی و فرهنگی مردم و ساختمان‌های اطراف باشد، بگونه‌ای که در اسرع وقت تکمیل گردد و از نظر معماری نیز جذاب باشد. چون دیده می‌شود در بین برجها مسجد شیروانی و در میان کوچه‌ها مسجد بتونی می‌سازند.
- ۳- حتی الامکان مرکزیت داشته (نبش تقاطع و در دسترس باشد)

نمای مسجد

- ۱- ایوان مسجد، بلند و ترجیحا در قسمت شرق، باشد.

امتیازات

- الف: هزینه‌اش از گلدسته و گنبد کمتر است و می‌تواند به صورت علامت مسجد محله درآید.
- ب: امکان تعبیه راه پله و اتاق‌های خدماتی در خود ایران، به صورت چند طبقه، وجود دارد.
- ج: ایوان شرقی در زمستان، آفتاب‌گیری مناسبی دارد.
- د: چنانچه طول مسجد، هم جهت قبله باشد، ورود به شبستان از شرق جلوه‌ی زیبایی دارد.
- در مناطق مرکزی ایران، ایوان شرقی زمستان آفتاب و تابستان سایه می‌شود چون زمستان خورشید افقی می‌تابد و تابستان عمودی لذا عصرهای تابستان بسیار دلنواز است.

^۱ تذکر: در موارد استثنای، که قسمت میانی یا بالای سرایشی از مرکزیت خاصی برخوردار است بناء مسجد در آنجا مناسب‌تر خواهد بود.

هـ: امکان مأذنه کم ارتفاع بر روی سر در ایوان، نیز هست.

و: با وجود سردر بلند، برای شبستان، دیگر نیازی به سر در ورودی و غیر نیست.

دیوار یا نرده:

در گذشته مسجد ها را حیاط سازی کردند و دور تا دور حیاط، شبستان زمستانه و تابستانه یا چها ایوانه،

در چهار طرف می ساختند یا حجراتی می ساختند مثل مسجد الحرام قدیم.

امروز مسجد را وسط و حیاط را اطراف مسجد و اطراف مسجد را حیاط و نرده می زدند مثل مسجد النبی

امروزی اینجاست که کارشناسان باید نظر دهند تا ما کدام را انتخاب کنیم.

۲- دور زمین مسجد، نرده و حریم باشد بهتر است

امتیازات

الف: نمودار بودن صحن و نمای شبستان برای بیرون.

ب: ظهور و بروز مسجد، در جامعه بیشتر شده و مردم را به حضور در خود دعوت می کند.

ج: هزینه محدود.

د: نیازی به چند سر در نیست چون سر در شبستان کافی است.

هـ: جایی برای مغازه که معمولاً در مرغوبترین جای زمین قرار گرفته و درآمدی برای مسجد ندارد، باقی

نمی ماند.

۳- صحن و فضای سبز داشته باشد و در میان صحن، محلی برای وضو (حوضی که اطرافش شیر آب

باشد) در نظر گرفته شود.

گنبد، ایوان، گلدسته

۱- گنبد برای مساجد جامع مناسب است.

امتیازات

الف: علامت برای مسجد

ب: نورگیری کافی

ج: هوای مناسب که هنگام ازدحام مشکلی پیش نمی آید.

د: گرمایش در زمستان و سرمایش در تابستان، چون زیر گنبد حالت داخل زمین را دارد.

۲- در بین شکل های مختلف گنبد (محدب، تخم مرغی، کله قندی، خشخاشی) کدام مقدم است؟

گنبد محدب چون ارتفاع ندارد جاهایی که نیاز به ارتفاع نیست، بجهت ارتفاع خود ساختمان (تراکم چند طبقه) و یا در بیابان، این نوع گنبد مناسب است.

در جاهایی که مسجد کوچک و محدود است اگر بخواهند گنبدی داشته باشد کله قندی مناسب است بخاطر هزینه کمتر و محدود بودن دایره زیر گنبد.

در مواردی که مسجد وسعت دارد گنبد تخم مرغی توصیه می شود.

هر چند بهتر است از مصالح جدید (فایبر گلاس، استیل و...) استفاده شود تا بخاطر سبکی آن، نیاز به حالت خشخاشی نداشته باشد.

۳- رنگ گنبد و گلدسته، سبز، آبی، آجری و یا رنگ های جدید نظیر استیل باشد مناسب است.

۴- از گلدسته می توان اظاف بر نصب بلندگو، استفاده های دیگر نمود مثلاً بر دیواره ی آن، ساعت نصب شود و یا برای تهویه هوا، از آن استفاده شود.

۵- چنانچه گلدسته روزنه هایی به بیرون (ترجیحاً به صورت اسماء مقدسه) داشته باشد، بهتر است، زیرا با چند لامپ در داخل استوانه آن، کل آن در شب درخشندگی دارد.

۶- گلدسته و گنبد و ایوان برای همه مساجد لازم نیست، اگر بخواهیم یکی را برای مسجد برگزینیم باید موقعیت مکانی را در نظر بگیریم.

اگر اطراف مسجدن ساختمانهای بلند زیاد است، گلدسته اولویت دارد (فی بیوت اذن الله ان ترع و یذكر فیها

اسمه)

اگر اطراف مسجد باز است و لحاظ سرما و گرما می شود گنبد اولویت دارد.

اگر مسجد در بیابان کویری است، که استفاده از سایه و آفتاب در تابستان و زمستان مورد نظر است، ایوان در جهت شرق داشته باشد بهتر است.

البته ایوان غیر از آنکه جنبه‌ی شعاری دارد و علامت است، به دو گونه ممکن است طراحی شود.

الف: اگر نیاز به باد و هدایت آن است، ایوان به صورت باز، شبیه ایوان گلزار شهدا قم، مناسب است.

ب: اگر نیاز به باد نیست، ایوان به صورت بسته باشد، مثل اغلب جاها.

اگر گنبد و گلدسته در جایی نمود ندارد، ایوان چند طبقه‌ی بلند اولویت دارد، زیرا نمای ظاهری آن، دعوت کننده به مسجد است.

۷- گلدسته را می توان به گونه‌ای طراحی کرد، که در وسط سردر ایوان نمود داشته باشد همراه با ساعت،

این گلدسته کم ارتفاع، هم حکم مأذنه را دارد و هم می تواند شاری برای شیعه باشد و هم جلو اسراف گرفته می شود.

نکته:

الف- یکی از امتیازات گنبد در قدیم رساندن صدا بوده که امروزه با وجود بلندگو زیر گنبد، همیشه مشکل دارد، چون بلندگو با گنبد سازگاری ندارد.

ب- کارشناسان می گویند اگر گنبد ۱۷ متر ارتفاع داشته باشد و تا پایین اطراف بسته باشد کوران عمودی رخ می دهد لذا هیچگاه در جمعیت زیاد هوای زیر گنبد آلوده نمی شود و در تابستان خنک تر و زمستان گرمتر است.

ورودی به صحن و شبستان مسجد

۱- هر ۴۵ متر، حدود یک متر درب می خواهد یعنی شبستانی که ۲۵۰ متر است حدود پنج متر ورودی

بهتر است داشته باشد، ترجیحا در جهات مختلف تا در مواقع اضطرار مشکلی پیش نیاید. (دیده شده

مساجدی که اگر پر شود تخلیه آن بسیار سخت و زمان بر است)

۲- پله نزدیک درب ها نباشد چرا که در حین ورود یا خروج اضطراری امکان وقوع حادثه پیش می آید.

۳- علاوه بر شبستان، صحن مسجد درهای متعدد در جهات گوناگون داشته باشد بجهت سهل الوصول بودن.

۴- چنانچه زمین مسجد در مسیر سیلاب یا غبار و غیره هست، راهرو ورودی، مقداری مرتفع تراز صحن باشد.

۵- در مناطق سردسیر، شبستان دو در پشت سر هم داشته باشد (ترجیحا در اول آهنی و در دوم چوبی) چون در آهنی، رطوبت بیرونی به او آسیب نمی رساند و در چوبی گرما را هدر نمی دهد.

۶- در ورودی به شبستان (قسمت واشو) مرتفع نباشد (دو متر) که سرما و گرما را هدر دهد چون گاه درهای ورودی بلند و چندین برابر قد انسان است و در باز و بسته شدن، هوای داخل را هدر می دهد ولی عریض باشد با واشوهای متعدد، که هنگام خروج مشکلی پیش نیاید.

۷- اگر شبستان ایوان و سر در دارد از زاویه های ایوان جهت در ورودی به شبستان استفاده شود.

۸- بالای سر در ورودی، دعا های وارده نوشته شود و پشت آن دعای خروج نوشته شود.

کف شبستان مسجد

۱- شبستان مسجد، چند پله پائین تر از سطح زمین باشد، بهتر است از انیکه بالاتر و یا همکف باشد.

امتیازات

الف: شبستان از سرما و گرمای بیرون، محفوظ تر است و لذا گرم کردن و خنک نمودن مسجد، آسانتر و کم مؤنه تر است.

ب: اتصال صفوف به خارج شبستان، آسان و نیازی به گود کردن محراب نیست.

ج: اشراف بر جمعیت هنگام ورود، از ابهت و جاذبه خاصی برخوردار است.

د: هنگام سخنرانی، دیدن منبری از خارج مسجد و حیاط و غیره، از زاویه مناسبی برخوردار است.

ه: در صورتی که مسجد بالکن داشته باشد، پله‌ها تقسیم می‌شود بین مردان و زنان مثلاً مردان چند

پله روبه پائین می‌روند و خانمها چند پله روبه بالا.

معمولاً مساجدی که کف آن بالا باشد درصد کمتری شرکت می‌کنند علاوه بر آن زنان به بالکن نمی‌روند

چون یک طبقه و نیم باید بالا بروند لذا پرده می‌زنند و زنان به بالکن نمی‌روند

و: چون ورود، فردی است و خروج جمعی، در خروج جمعی، به سوی بالا رفتن، تراکم‌زا است و مشکل

آفرین نیست. اگر سطح مسجد بالا باشد هنگام شلوغی خطرناک است.

ز: پائین رفتن آسانتر و کم‌مؤنه‌تر از، بالا رفتن است لذا داخل مسجد شدن مشکلی ایجاد نمی‌کند حتی برای

سالمدان و جانبازان، و هنگام خروج، کمک کار زیاد است.

ح: اگر کف مسجد پائین باشد، در سازه استحکام بیشتری خواهد داشت در قبال مصالح کم، بخلاف آنها که

کرسی بلند باشد، که ویژگی‌های زیادی نیاز دارد تا مقاوم باشد.

ط: اگر در سمت راست یا چپ قبله، محلهایی برای گل‌کاری و غریه، در نظر گرفته شود منظره‌ای زیبا برای

مسجد ایجاد می‌کند و افراد از ماندن در مسجد، احساس خستگی نمی‌یابند.

ی: در مواردی که راهرو ورودی بخاطر ضرورتها، چند پله مرتفع است، از همان راهرو، مسیر بسوی بالکن

جهت خانمها در نظر گرفته شود.

ک: نماسازی کمتری داشته و در هزینه‌ها صرفه‌جویی خواهد شد.

تذکر:

شاید همین امور باعث شده که مساجد قدیمی، اکثراً پایین است یا به طور طبیعی و یا تصنعی.

لازم نیست که مسجد مسطح باشد خصوصاً برای شستشو

۲- سراسیمبی آبریز شبستان، به سوی محراب باشد.

امتیازات

الف: قهرا زاویه دید به منبر، مناسبتر می‌شود.

ب: هیچ وقت امام جماعت، بالاتر از مأمومین نخواهد بود.

ج: حرکات امام جماعت (قیام و قعود او)، از دور قابل دید است.

د: اگر مسجد عریض باشد، امام مورد دید نمازگزاران دست راست و چپ می‌باشد و بالعکس.

ه: اب جمع کردن در محراب، بخاطر محدود بودن محل، آن آسانتر است.

۳- تعبیه اینج در کف شبستان (شبکه گره‌رو) جهت گرما و سرما مناسب است. اگر مسجد شوافر دارد، دودکش شوافر و یا آبگرمکن از شبکه کف، عبور کند از مزایای ذیل برخوردار است:

الف: استفاده بهینه از انرژی.

ب: به طور طبیعی ساختمان مسجد، گرم باقی خواهد ماند چون آجر بکاررفته در شبکه کف، گرما را د ر خود نگه می‌دارد.

ج: باکمترین هزینه مقصود حاصل خواهد شد.

د: در تابستان هم، وجود آن می‌تواند در خنکی مسجد مؤثر باشد، مثلاً بگونه‌ای طراحی شود که باد در او جریان پیدا کند.

۴- در کف و دیوارها، از سنگ و موزائیک بخاطر جذب سرما در زمستان استفاده نشود بلکه از کاشی، سرامیک و یا سفال استفاده شود.

۵- در کف شبستان، کانال برای تأسیسات در نظر گرفته شود.

شبستان مسجد

۱- سرانه هر نفر در مسجد حدود ۷۵ سانتی متر مربع است (۱۲۵*۶۰) فاصله دیوار تا ستونهای داخلی شبستان بهتر است بر این اساس محاسبه شود تا مشکلی برای صفوف پیش نیاید، مثلاً از دیوار سمت قبله تا نقطه مرکزی ستون میانی ۷۵/۳ متر برای ۳ صف و یا ۵ متر برای ۴ صف در نظر گرفته شود.

۲- ستونهای داخلی شبستان مدور و یا یک ضلع به سوی قبله باشد. (لوزی شکل)

امتیازات

الف: در هر چهار طرف، انجام نماز آسان است.

ب: مفروش کردن مسجد، نیز با مشکل کمتری مواجه است، مخصوصاً اگر با فرشهای مخصوص

مسجد مفروش گردد، چون به صورت ۷ و ۸ یا به صورت نیم دایره‌ای برش داده می‌شود.

ج: کل مسجد از نظم خاصی برخوردار می‌شود.

تذکر: ستونهای داخل شبستان، به صورت ۸ ضلعی هم می‌تواند باشد، ولی حتی الامکان ستونها باریک

باشد.

۳- شبستان ترجیحاً مستطیل شکل باشد به گونه‌ای که طولش همسو با قبله باشد.

جهت قبله

امتیازات

الف: امکان بهره‌وری بیشتر از سف اول، که ارزش ویژه‌ی دارد.

ب: تشابه به کلیسا ندارد، چون کلیسا به طول است.

محل بانوان می‌تواند سمت راست یا چپ قبله باشد و لذا نیازی نیست که امام جماعت در موقع کمی

جمعیت، بخطر اتصال به صفوف بانوان، از محراب خارج شود.

د: در صورت لزوم بالکن، در سمت راست یا چپ قبله، قسمت میانی مسجد باز به صورت مستطیل و یا

مربع درمی‌آید.

ه: سمت راست و یا چپ، می‌تواند به صورت صفه درآید.

و: در تقسیم مسجد بین زنانه و مردانه، شکل مسجد به صورت دو مربع در آمده و هر دو قسمت از زیبایی

خاصی برخوردار است.

۴- چنانچه شبستان به صورت ۸ ضلعی باشد، از گوشه‌ها می‌توان جهت خدمات (آبدارخانه، وضوخانه،

اتاق خادم و...) استفاده کرد ولی این امتیازات را ندارد:

الف: صف اول محدود می‌شود.

ب: قسمتی از منتهی الیه سمت راست و چپ مورد استفاده‌ی نمازگزار نمی‌تواند قرار گیرد.

ج: مفروش کردن منظم ۸ ضلعی مشکل است، در عین حال اگر مستطیل نشد، ۸ ضلعی مستطیل شکل سایر شکل‌ها، اولویت دارد.

- ۵- قسمتی از شبستان (ترجیحا نزدیک در ورودی خواهران) وقف مسجد نباشد، در صورت وجود بالکن بخشی از آن مسجد نباشد تا برای بانوان معذور بهانه ای برای ساختن حسینیه و غیره نباشد.
- ۶- در مناطق سردسیر و گرمسیر، شبستان فرعی، جهت باز بودن در تمام ساعات اوقات نماز و استراحت غرباء، در نظر گرفته شود.

در بعضی از مساجد سکویی در خلاف جهت قبله ساخته شده است که یکی از نماز گزاران ضمن شرکت در نماز جماعت، اذکار نماز و تکبیر را بلند بگوید تا سایر نماز گزاران متوجه شوند.

سقف مسجد

۱- مقداری از سقف مسجد شیشه (ترجیحا) متحرک باشد تا حتی الامکان زیر آسمان بودن که سفارش شده محقق شود.

۲- چنانچه در سقف از «فایبرگلاس» دو جدار (اسفنجی) استفاده شود، امتیازات ذیل را دارد:

الف: سنگین نیست، لذا ستون کمتر نیاز دارد.

ب: انقباض و انبساط ندارد.

ج: نیازی به عایق رطوبتی نیست.

د: هزینه نگهداری نمی خواهد.

ه: سرما و گرما را حفظ می کند.

و: از دوام خوبی برخوردار است.

پله های مسجد

مقدمه: بهتر است حتی الامکان از سرایشی استفاده شود چون پله برای سلامتی مناسب نیست و در صورت لزوم این جهات مراعات شود.

- ۱- پله‌ها حتی الامکان تقسیم شود مثلاً بعد از هر چند پله، یک مسافت نفس‌گیر قرار داده شود تا اگر کسی به زمین خورد همه پله‌ها را طی نکند.
- ۲- حتی الامکان سرباز باشد، بجهت تنوع و عدم احساس خستگی.
- ۳- پله‌های قسمت بانوان، محفوظ بوده و بخاطر وضعیت بعضی خانمها و کودکان، از ارتفاع مناسب برخوردار باشد.
- ۴- حتی الامکان ساختمان، بگونه‌ای طرح‌ریزی شد، که پله‌ی کمتری نیاز داشته باشد.
- ۵- هرچه پله‌ها عریض‌تر باشد کمتر نشان می‌دهد.

بالکن

- ۱- مسجد حتی الامکان بالکن نداشته باشد.

امتیازات

- الف: کل شبستان از روح و فضای خوبی، برخوردار می‌باشد.
- ب: یکی بودن جمعیت، شکوه و عظمت خاصی دارد.
- ج: چون معمولاً بالکن را به بانوان اختصاص می‌دهند، بانوان برای بالا رفتن از پله‌ها معمولاً با مشکلاتی مواجه‌اند (حاملگی، همراه بودن کودک و...) و این موجب کم‌رغبتی آنها به مسجد می‌شود.
- د: کسانی که در بالکن هستند خود را جدا دیده و منبری اشراف به آنها ندارد.
- ۲- در موارد ضرورت به بالکن، امور ذیل مراعات شود.
- الف: حتی المقدور بالکن، برای مردها باشد برای هنگام ازدحام و قسمت زیر بالکن، به زنها اختصاص داده شود.
- ب: زیاد مرتفع نباشد، به جهت پله زیاد، کمی نور، آلودگی هوا و جاذبه دار نبودن آن.
- ج: جای وضو در بالکن، وجود داشته باشد.
- د: دارای نرده یا دیوار مشبک باشد.
- ه: برای زیر و قسمت بالای بالکن، نور و روشنایی کافی در نظر گرفته شود.

و: شیب بالکن، به سوی محراب باشد.

ز: چنانچه عرض بالکن زیاد است با تعبیه پله ۰ نظیر آملی تاترها) امکان دید بیشتر، فراهم شود.

ح: بالکن حتی الامکان، سمت راست ای چپ قبله و یا هر دو باشد، نه قسمت شمال، که امام جماعت در مواقع کمی جمعیت، بخاطر اتصال به صفوف بانوان از محراب خارج شود.

ط: در مواقع ضرورت که بالکن، قسمت شمال است قوسی به آن داده شود، به جهت دید بیشتر.

منبر

ارتفاع منبر با جمعیت و زاویه دید محاسبه شود گاهی در مساجد بزرگ از منبرهای کوتاه و در مساجد کوچک از منبرهای مرتفع استفاده می شود.

۱- منبر حتی الامکان جنب پرده زنان باشد بگونه ای که بانوان منبری را ببینند و سخنران اشراف بر طرفین داشته باشد.

امتیازات

الف: توجه روحانی به حضور بانوان و طرح مباحث مربوط به آنان.

ب: تأثیر زیادتر، سخنرانی به جهت دیده شدن سخنران.

ج: سکوت و آرامش بیشتر، در قسمت بانوان.

د: با توجه به نقش تربیتی بانوان به عنوان همسر و مادر، تأثیر سخنرانی در آنها، ارزش ویژه ای در جامعه ایجاد می کند.

۲- پله های منبر از خود منبر جدا باشد، تا صف جماعت به خاطر آن بهم نخورد و یا به صورت کشویی باشد.

۳- در جایی که فقط مردان حضور دارند و یا امکان اشراف بر زنان نیست منبر، چند پله بیشتر نداشته باشد.

۴- نور از بالا به سخنران بتابد، به گونه ای که سخنران سایه نداشته باشد بنابراین، پشت منبر یا طرف راست و یا طرف چپ نور نباشد تا سایه سخنران، موجب حواس پرتی شود.

۵- بین منبر و مردم نور قوی نباشد، تا چشمها را خسته کند، بنابراین بهتر است از جای نامرئی، منبر نورانی شود.

۶- رنگ منبر ملیح بوده و چشم را نزند.

۷- در صورت امکان، جایگاهی برای منبر در داخل دیوار تعبیه شود بگونه‌ای که بخشی از منبر، داخل دیوار قرار گیرد (این جایگاه به صورت محراب مانند هم، می‌تواند باشد)

۸- برای تمرکز حواس شنونده، منبر بسیار ساده باشد.

۹- جای لیوان آب داشته باشد.

۱۰- سمت راتس منبر، محلی برای قرار دادن کتاب و یا ورق یادداشت، وجود داشته باشد.

محراب

۱- محراب تورفتگی زیاد نداشته باشد، به طوری که اشکال در اتصال نماز ایجاد کند.

۲- در محراب از اشکال هندسی و اسامی مقدسه، به جای گلکاری استفاده شود.

۳- اگر از نور سبز ملایم در محراب استفاده شود، پیام خاصی داشته و جلوه معنوی خوبی پیدا می‌کند.

۴- چراغ سبز محراب بهتر است، از سیستم جدا بوده و همیشه روشن باشد.

۵- در دیوار محراب، محلی برای سیستم صوتی در نظر گرفته شود. بگونه‌ای که کمد یا جعبه کنار مسجد نباشد

۶- محراب زیاد گشاد و یا تنگ نباشد.

۷- دو طرف محراب تا انتهای شبستان، به خاطر استحباب صف اول جماعت، صاف باشد.

۸- مقداری از منبر داخل دیوار و پله‌هایش جدی از آن باشد، تا مزاحم صف اول نبوده و امام در محراب قرار گیرد.

۹- حتی‌الامکان محراب ساده بوده تا موجب حواس‌پرتی نشود.

۱۰- در قسمت بیرونی محراب، که همسو با دیوار مسجد است اگر دعاها و آیات قرآنی که در قنوت خوانده می‌شود نوشته شود مناسب است:

ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هديتنا و هب لنا من لدنك رحمة انك انت الوهاب. ربنا لا
تؤاخذنا ان نسينا او اخطأنا...

۱۱- طراحی محراب از پیش ساخته بتونی یا فایبرگلاس به طوری جدی مورد توجه قرار گیرد به

لحاظ ذیل:

الف: سرعت عمل.

ب: اقتصادی بودن آن.

ج: امکان جابه جایی، در صورت تجدید بنا مسجد.

صفه

صفه: به قسمتهایی از مسجد گفته می شود که تقریباً به اندازه حدود ۴۵ سانتیمتر مرتفع باشد حدود ۲*۳
متر تا استراحت برای حلقه های گفتگو نیکو باشد.

۱- جاهای قناسی و زیر بالکن (در غیر مسیر ورودی به شبستان بهتر است به صورت صفه درآید)

امتیازات

الف: حکم صندلی را دارد.

ب: محدود شدن جمعیت، هنگامی که مسجد شلوغ نیست.

ج: استفاده برای جلسات خصوصی و یا قرائت قرآن.

د: از ارتفاع آن، به صورت پشتی برای همکف مسجد می توان استفاده کرد.

ه: جاذبه دار بودن آن برای نوجوانان، به خاطر اشرافی که بر جمعیت دارد.

و: چنانچه قسمت بالای صفه به بانوان، اختصاص داده شود، پرده بین بانوان و آقایان قهراً کوتاهتر و از نظم

بهتری برخوردار خواهد بود.

نوشتار در مسجد

۱- از امور بسیار لازم تحول در خطر نگارش است، زیرا خط کوفی و دیگر خط‌های مرسوم،

قابل خواندن نبوده و برای نسل نو جاذبه‌ای ندارد، بهتر است به کمک ابزار جدید خط‌های زیبایی برای نوشتار در مسجد، ابداع کرد.

۲- به جای نقش گل بوته بهتر است، از نوشتار بیشتری استفاده شود مثلاً به جای گل‌ها یکی از اسامی

«الله» که در دعای جوشن کبیر آمده، یا رزاق، یا خالق، یا قادر، یا دافع، یا کریم، یا شریف، یا علیم،

یا رحیم، یا عظیم، یا حکیم، یا حلیم، یا سامع، یا شافع، ای جمیل، یا جلیل، یا غنی، یا قوی، یا مدبر،

یا مقدر، یا ستار، یا قهار، یا غفار، یا ناظر، یا ناصر، یا قریب، یا حبیب، یا طیب، یا بصیر، یا مجیب،

یا ودود، یا رئوف، ای خبیر، یا مغیث، یا رحمن و... آورده شود.

امتیازات

الف: بیننده را بیاد خدا می‌اندازد و این، یکی از رسالتهای اساسی مسجد است.

فی بیوت اذن الله ان ترفع و يذكر فيه اسمه؛ (نور: ۳۶) - مساجد یذكر فيها اسم الله؛ (حج: ۴۰) که بارها

کارکرد مسجد را ذکر خدا دانسته است

ب: چه بسا موجب جاری شدن ذکر خدا بر زبان می‌شود.

ج: توجه به مفاهیم آنها، آرام بخش و موجب تحکیم اعتقادات می‌شود.

د: نقش تربیتی مسجد، بیشتر می‌شود.

۳- اطراف در ورودی، قسمتی از آداب و دعای ورود نوشته شود مثلاً:

❖ هنگام داخل شدن این دعا را بخوانید:

اعوذ بالله من الشیطان الرجیم، بسم الله و بالله و الی الله و خیر الاسماء کلها لله، توکلت علی الله،

لا حول و لا قوة الا بالله.

❖ با پای راست داخل شوید و صلوات بفرستید و بگویید:

اللهم اغفر لی ذنوبی و افتح لی ابواب رحمتک...

❖ یا بالای درب ورودی این جمله نوشته شود:

الهی ضیفک ببابک، یا محسن قد أتاک المسیء فتجاوز عن قبیح ما عند بجمیل ما

عندک یا کریم

۴- اطراف در شبستان، از طرف داخل، دعای خروج نوشته شود مثلاً:

❖ با پای چپ خارج شود و بگوید بسم الله و اعوذ بالله من الشیطان الرجیم اللهم

صل علی محمد و آل محمد اللهم اغفر لی ذنوبی و افتح لی ابواباً فضلك.

۵- در جهت قبله نماز غفیله، دعای فرج، بعضی سوره‌های کوچک قرآن ه خواندن در نماز مستحب

است مثل سوره قدر، کافرون یا دعای قبل از نماز (یا محسن قداتاک المسیء و قد امرت المسحن ان

یتجاوز عن المسیء انت المسحن و ان المسیء فتجاوز عن قبیح ما عندی بجمیل ما عندک یا کریم)

یا دعای قنوت (بالا اله الا الله العلی العظیم...) نوشته شود مناسب است، البته حتی الامکان با

طراحی زیبا و حفظ سادگی مسجد.

۶- در وضوخانه، بعضی از دعاها و آمده هنگام وضو نوشته شود.

۷- بر ستونها، اسامی مقدسه معصومین، اصحاب و شهداء محل، نوشته شود. البته معلوم است: مراد این

نیست که همه از کارها و دعاها بر در و دیوار مسجد نوشته شود بگونه‌ای که مسجد را، از سادگی

خارج کرده و شلوغ نماید، بلکه با طراحی جالب و زمینه ساده و با خطی زیبا و خوانا و دلنواز

آورده شود.

تجهیزات داخل شبستان

۱- تعبیه جا قرآنی و کتاب، در یک متری کف شبستان، هر دو صف یک ردیف در اندازه ۶۰*۳۰ و عمق

۱۸ سانت

امتیازات

الف: استفاده کردن از فرصت‌های کوتاه، برای قرائت قرآن و...

ب: عدم توهین به کتاب قرآن و دعا، به دلیل در دسترس بودن جاکتابی و رها نشدن کتابها

ج: ترغیب بیشترن به قرائت قرآن و دعای فردی در مسجد

۲- جای بلندگو (با در نظر گرفته محراب و منبر) در دیوارها تعبیه شود تا بیرون از دیوار نباشد

۳- بخاری در جهت قبله نباشد، خصوصاً اگر شعله‌اش نمایان است، بجهت کراحت داشتن نماز در مقابل آتش.

۴- تعبیه جا شوی و بخاری در دیوارها نه روی زمین بگونه ای که بیرون دیوار نباشد.

امتیازات

الف: صفوف بهم نمی خورد.

ب: مفروش کردن مسجد، مشکل پیدا نمی کند.

ج: شبستان از نظم خوبی برخوردار است.

۵- هواکش و کانال کولر در دیوارها قرار داده شود نه پنجره ها

امتیازات

الف: جلو نور گرفته نمی شود.

ب: صدای کمتری دارد و درب و پنجره ها را نمی لرزاند.

ج: نمای مساجد هم بهتر است.

۶- هواکش در منظر نباشد، با کانال به پشت بام هدایت شود یا در محل های مخصوصی، نظیر آبدارخانه و یا کفشداری نصب شود.

۷- کانال تأسیسات، در کف قرار داده شود.

۸- دارای صفه باشد (ترجیحاً زیر بالکن)

۹- پشت پنجره ها در مناطق معتدلک گلدان طبیعی تعبیه شود.

۱۰- در صورت امکان، پشتی که قابل تبدیل به صندلی باشد، در اطراف مسجد تعبیه گردد همانند مساجد آذربایجان.

۱۱- سنگ مخصوصی برای تیمم، در دیوار ورودی مسجد نصب شود.

۱۲- جایی برای جا مهری مشبک در دیوار در نظر گرفته شود بمتراژ ۹۰*۶۰ سانت و

عمق ۵ سانتی متر نه روی زمین همانند چهارپایه تا مقداری از مسجد گرفته نشود.

مصالح مسجد

۱- در مناطقی که گاز طبیعی است، در و پنجره‌ها چوبی باشد تا سرما و گرما را جذب ننماید و در

مناطق دیگر چون احتمال بخاطر و رطوبت است حتی الامکان، بدلیل جذب رطوبت چوب و باد

کردن آن، از فلزات و پی وی سی استفاده شود.

۲- شیشه در غیر جهت قبله و قسمت بانوان، حتما ساده باشد.

امتیازات

الف: نفوذ نور بیشتر

ب: با دیدن بیرون، احساس محصور بودن نمی‌شود، لذا حضور انسان در مسجد، بیشتر می‌شود.

ج: دیده شدن نمازگزاران از بیرون، تبلیغ علمی نماز است.

فصل دوم: نور و روشنایی مسجد و سیستم صوتی

نور فیزیکی

۱- همه قسمت‌های شبستان مثل بالکن و... در روز از نور کافی برخوردار باشد

امتیازات

الف: امکان مطالعه و قرائت قرآن، در همه جای مسجد

ب: فضای روشن، از روح خاصی برخوردار بوده و از گرفتگی روحی، جلوگیری می‌کند.

ج: فضای روشن مسجد، موجب می‌شود انسان بیشتر آنجا حضور داشته باشد.

۲- برای تأمین نور شبستان، بهتر است پنجره‌های شبستان عریض و از ۷۰ سانتی متر کف شبستان تا ۱۹۰ سانتی متر باشد به اندازه قد یک انسان و شیشه‌های آن در غیر جهت قبله، ساده باشد و پنجره‌ها دو جداره باشد.

امتیازات

- الف: مورد دیدن بودن نمازگزاران از خارج مسجد، بدون حواس پرتی برای نمازگزاران.
- ب: در غیر نماز، نمازگزاران می‌توانند خارج مسجد را ببینند، که این انگیزه‌ای برای حضور بیشتر می‌شود.
- ج: مطالعه و قرائت قرآن با استفاده از نور طبیعی، راحت‌تر است.
- د: از ۷۰ سانت زیر پنجره، بعنوان تکیه‌گاه می‌توان استفاده کرد.
- ه: چنانچه پنجره‌ها بیشتر از قد یک انسان باشد، سرما و گرمای بیشتری وارد شبستان می‌نماید.
- و: دو جداره بدون پنجره‌ای فوقانی، از نفوذ سرما و گرمای بیرونی جلوگیری می‌نماید.
- ۳- تعبیه نورگیر برای محراب، جهت نورپردازی محراب در روز و تهویه هوای قسمت جلو مسجد.
- ۴- در صورت امکان از سیستم سقف شیشه‌ای و فایبرگلاس، برای نور استفاده شود.
- ۵- برای دربها و پنجره‌های روبه خورشید، ابر و آفتاب‌گیر (ایوان و...) جهت تابستان قرار داده شود.
- ۶- در مناطق مرکزی ایران حتی‌الامکان پنجره سمت راست (مغرب) قرار داده نشود، بخاطر نداشتن آفتاب در زمستان و ورود آفتاب و انتقال گرمای زیاد در تابستان

نور الکتریکی

- ۱- نور مستقیم چراغهای قوی، مخل به اعصاب و چشم است، لذا بهتر است نور چراغها حتی‌الامکان، مستقیم نباشد، داخل حباب یا شبکه و یا انعکاسی، نظیر مدینه الحاج.
- ۲- در محراب چراغ آویزان نباشد بلکه از بیرون، محراب نورپردازی شود و چنانچه از پائین به بالا نور تابیده شود، حالت معنوی خاصی به محراب می‌دهد.
- ۳- آویزان کردن لوستر و یا حباب در محراب، برای انعکاس نور، بسیار جالب است.

- ۴- چنانچه لوستر و جار، وسط مسجد آویزان شده، نور از بیرون به آن تاییده شود و یا از قسمت میانی جار، توسط نورافکن‌های قوی به سقف نورپردازی شود.

امتیازات

الف: ضمن روشنایی، چشم افراد آسیبی نمی‌بیند.

ب: ضمن برخورداری از زیبایی ویژه، هزینه نگهداری کمتری دارد و مصرف هم، چه بسا کمتر است.

ج: غبار، زیر قسمت‌های بلورین را نمی‌گیرد، اگر نور از قسمت میانی جار، به سوی بالا بتابد همیشه شفاف است.

- ۵- اگر قسمت‌هایی از شبستان، با مشکل کمبود نور فیزیکی مواجه است سیستم نورپردازی در روز، برای آنها جدا باشد.

۶- نور از طریق دیوارها، ستونها و سقف باشد و از چراغهای آویزان، حتی الامکان استفاده نشود.

۷- چنانچه دیوارها و ستونهای مسجد، رف‌دار باشد تا از آن، برای نور غیر مستقیم استفاده شود، بهتر است.

۸- در بناء مناره، برای نمود آن در شب، بهتر است روزنه‌هایی به بیرون (ترجیحا به صورت اسماء مقدسه) تنظیم و تعبیه شود، تا با چند لامپ در داخل استوانه مناره، کل آن جلوه خاصی داشته باشد.

۹- سر در ایوان ورودی به شبستان هم، حتی الامکان از بیرون به صورت غیر مستقیم، نورپردازی شود.

سیستم صوتی

۱- در دیوارهای محراب، محلی برای دستگاه صوتی در نظر گرفته شود و بهتر است سیستم از بیرون

توسط پریز روشنن و خاموش شود و چنانچه لامپی هم متصل به سیستم باشد که گویای روشن بودن دستگاه باشد، بهتر است.

امتیازات

الف: امکان استفاده از سیستم صوتی، برای پخش قرائت امام.

ب: محفوظ بودن دستگاه از دستکاری افراد غیر مسئول.

ج: منظم بودن صدا در همه اوقات.

۲- هنگام بناء مسجد، حتما با متخصصین صوتی مشورت شود، برای تعبیه جای باند در دیوارها و

ستونها، بگونه‌ای که در تمام شبستان، صدا یکنواخت باشد.

۳- سیستم بلندگوی داخل شبستان، از خارج جدا باشد.

۴- از مصالح و معماری که سبب انعکاس صدا می شود پرهیز شود مثل اینکه همه مسجد کاشیکاری

شود که صدا منعکس می شود و اگر در فواصلی از نمای کاشی آجر استفاده شود انعکاس صدا

برطرف می شود. یا اگر سطح مسجد بیش از اندازه صاف باشد چه دیوار و چه سقف و گچکاری

شود انعکاس صدا ندارد.

فصل سوم: خدمات جنبی مسجد

وضوخانه

- ۱- لوله کشی برای آب سرد و گرم، یکی باشد بگونه‌ای که سیستم لوله‌کشی به آبگرمکن متصل بوده و در زمستان روی ۳۰ درجه تنظیم شود تا آب در همه جا ولرم باشد.

امتیازات:

الف- صرفه جویی در مصرف آب

ب- صرفه جویی در مصرف انرژی

ج- صرفه جویی در لوله کشی و شیرهای مخلوط

۲- بُر محل وضو، بداخل، شیب داشته باشد.

۳- کف محل وضو به جهت جلوگیری از ترشحات گرد باشد.

۴- از شیر آب تا کف محل وضو، فاصله زیاد باشد که به راحتی تمام دست زیر شیر قرار گیرد.

۵- سکو برای مسح کشیدن، در وضوخانه جود داشته باشد.

۶- جالباسی مورد دید بشد.

۷- پاشوئی داشته باشد، همراه با سکوئی برای نشستن سکوئی کوتاهتر برای پاروی آن گذارن و شستن.

۸- آینه در جای مرتفع و متمایل به سوی پائین باشد. تا توسط قطرات ترشح آب کثیف نشود، غبار

نگیرد. نگهداری آن بهتر باشد.

۹- جا برای مایع دستشوئی گذارده شود.

۱۰- قسمتی از دعاهای وارده به هنگام وضو و سوره قدر، در وضوخانه با خط زیبا نوشته شود.

سرویس بهداشتی

۱- وضوخانه از سرویس‌های بهداشتی مسجد، جدا باشد.

۲- سرویس‌های بهداشتی از ساختمان شبستان دور باشد، ولی وضوخانه در مجموعه ساختمان

شبستان باشد و چنانچه وضوخانه نزدیک در ورودی ست به کفشداری شبستان راه داشته باشد، به جهت زمستان.

۳- سرویس‌های بهداشتی خواهان و برادران کاملاً جدا باشد.

۴- در سرویس‌های بهداشتی، توالت فرنگی برای جانبازان و دوش حمام، در نظر گرفته شود.

۵- جالباسی در داخل توالت داشته باشد.

۶- هواکش به پشت بام داشته باشد.

۷- تعداد سرویس‌های مساجد بین راهی، ترمینال‌ها، ایستگاههای راه آهن فرودگاه و مسجد جامع چند

برابر تعداد سرویس‌های مساجد محلی باشد زیرا در مساجد محلی تعدادی از نمازگزاران در منزل خود تطهیر می‌نمایند ولی در مساجد بین راهی و ترمینال‌ها و... اکثراً نیاز به تطهیر دارند.

۸- سرویس‌های بهداشتی در مسجد جامع، شقه شقه باشد^۲ که در مواقع غیر ازدحام، بخشی از آنها مورد استفاده قرار گرفته و بقیه برای موقع ازدحام، تمیز بماند.

۹- در سرویس‌های بهداشتی غیر سیفون توالت، یک سیفون سر چاه گذارده شود، تا بوی چاه از طریق توالت‌هایی که مورد استفاده قرار نمی‌گیرد، بیرون نیاید.

پارکینگ

۱- محلی برای پارکینگ وسائل نقلیه، در نظر گرفته شود، حداقل جلو مسجد بعرض خط‌کشی شود تا ماشین‌های بیشتری پالک شود و جای پارک چرخ و موتور حتی الامکان داخل حیاط مسجد باشد، تا صاحبان این وسیله‌ها، هنگام نماز خاطر آسوده داشته باشند.

خانه عالم

^۲ - به این - به این معنی که اگر بناست ده تا توالت داشته باشد در دو اتاق باشد و هر کدام پنج عدد، که شیفتی استفاده شود و در هنگام شلوغی هر ده عدد مورد استفاده قرار گیرد.

مقدمه: عمران معنوی مسجد، در ساه حضور فعال روحانی است و یکی از چیزهایی که زمینه این حضور را فراهم می‌کند، خانه‌ی عالم نزدیک مسجد است، لذا بهتر است در طراحی مساجد جدید، محلی برای خانه‌ی عالم با خصوصیات ذیل در نظر گرفته شود:

الف: درب ورودی آن، از داخل صحن مسجد نباشد.

ب: صداگیر مسجد نباشد.

ج: جدای از مسجد حساب شده، ولی درب مخصوص به مسجد داشته باشد.

د: بیرونی مستقل خوبی داشته باشد برای جلسات خصوصی.

ه: چون امکان تفریح برای روحانی و خانواده‌اش به خاطر نماز جماعت سه وقت، کم است، منزل او به

گونه‌ای باشد که انسان احساس گرفتگی و دلتنگی نکند، لذا باید از نور کافی و حیاط، هرچند کوچک برخوردار باشد.

در مناطقی که زمین کم یا گران است، می‌توان از طبقه‌ی فوقانی برای خانه‌ی عالم استفاده کرد و پشت بام شبستان، به صورت حیاط مورد استفاده قرار گیرد.

اتاق خادم

اتاق خادم در طبقه فوقانی بوده، بگونه‌ای که اشراف بر بیرون و صحن مسجد و درب ورودی داشته باشد، لذا چنانچه شبستان مسجد ایوان بلند دارد، در قسمت فوقانی آن محلی برای اتاق خادم در نظر گرفته شود.

موسسه مسجد

قم: مدرسه دارالشفاء ساختمان علامه طباطبایی، طبقه اول

شماره های تماس: ۳۷۷۳۷۷۰۱ - ۰۲۵ ۰۹۱۲۳۵۱۸۳۳۲

۰۹۱۲۱۵۱۹۴۴۶

فاکس: ۳۷۷۳۱۴۴۸ - ۰۲۵